

TURİZMDE KADIN EMEĞİ

* Şehriban KAYA

ÖZ

Son yıllarda Birleşmiş Milletler, ILO ve OECD gibi uluslararası kurumlar, kadının istihdama katılması ve güçlendirilmesi için turizm sektörünü bir fırsat alanı olarak tanımlamaktadır. Küresel ve yerel düzeyde, turizm sektörünün kadının istihdama katılmasında fırsat sunma potansiyeli, cinsiyet temelinde bölünmüş iş gücü yüzünden, kadınların bu sektörde kalifiye olmayan temizlik kat görevlisi gibi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin uzantısı işlerde yığılıp, yönetici pozisyonlarına doğru gidildikçe daha az görülmeleri ile çelişmektedir. Turizm sektörünün kadın emeği açısından hem kadınlara fırsat sunan hem de onları geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine indirgeyen yapısı, kadın istihdamını arttırmaya yönelik programlar için göz ardı edilemeyecek önemdedir. Bu makale, turizm sektöründe kadın istihdamını ve

kadın emeğinin farklı görünümelerini ele alarak, turizmde kadının ve kadın emeğinin merkezi konumunu aydınlatmayı hedeflemektedir. Türkiye'de kadınların istihdama katılımları son derece düşük olmakla birlikte, turizm sektörü gerek kadın emeğinin yoğunlaştığı gerekse kadın girişimciliğinin diğer sektörlere göre daha çok olduğu bir konuma sahiptir. Makalenin bir diğer hedefi de, tamamen kadın emeği ile işleyen kırsal turizme yakından bakmaktır. Kırsal turizmin kadın emeğine bağımlılığı, kadının kamusal alanda erkeklerle yan yana varlığını zorunlu kılışı, aynı zamanda turizmin genel anlamda kadınsız var olamayacağını da kanıttır. Bu noktada, makale turizm ve kadın ilişkisini, modern toplum olma durumu ile de ilişkilendirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Turizm, Kadın emeği, Kadın istihdamı, Toplumsal cinsiyet, Kırsal turizm

* Doç. Dr. / Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

WOMEN EMPLOYMENT IN TOURISM

Abstract

In recent years, the international organizations such as United Nations, ILO and OECD define tourism sector as an opportunity space for women employment and women empowerment. Both in global and local level, the potential that tourism sector providing women employment contradicted the fact that in tourism sector, because of gender segregated labor market, a large number of women are working in unqualified jobs such as housekeeping, an extension of housework as there are only a few women in managerial positions. This feature of tourism sector that is providing an opportunity space for women employment and reducing women to their traditional gender roles at the same time should not be neglected by those who develop programs for increasing women employment. This article aims at shedding light to the central position

of women and women labor in tourism by addressing women's employment and different forms of women labor in tourism. Although, the rate of women employment in Turkey is very low, tourism sector has a position of having more women labor intensification as well as more women entrepreneurship compared to other sectors. Another aim of the article is to look closer to rural tourism, which completely functions with women labor. The dependency of rural tourism on women labor as well as its enforcement of making women and men exist together in public sphere is an evidence of the fact that tourism cannot be without women. In this context, the article constructs a relationship between tourism and being a modern society within the context of women and tourism relationship.

Keywords: Tourism, Women employment, Women labor, Gender, Rural tourism

Birleşmiş Milletler'in iki birimi, Birleşmiş Milletler Kadın (United Nations Women, UN Women) ve Dünya Turizm Örgütü (World Tourism Organization) 2010'da ortaklaşa Turizmde Kadın Küresel Raporu (Global Report on Women in Tourism) hazırlayarak, turizm sektörünün kadınların ücretli işe ulaşmalarında ve kadının güçlendirilmesinde taşıdığı potansiyele dikkat çekmiştir. Dünyanın en büyük 20 ekonomisini oluşturan ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı G20 (Group of 20) zirvesi kapsamında Antalya'da toplanan G20 ülkelerinin Turizm Bakanlarının katıldığı T20; raporda belirlenen çerçeveye göre turizm istihdamında çalışma koşullarında toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek için belirlenen hedef ve göstergeler doğrultusunda çalışmak konusunda mutabık olduklarını duyurdular. Bu bağlamda, turizmde kadın istihdamı küresel düzeyde ele alınan ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında da öncelikli olarak program üretilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Turizmde kadın emeği söz konusu olduğunda; kadın işi/erkek işi gibi ayrışmalarla vurgulanan cinsiyet temelli bölünmüş iş gücü piyasası akla gelir. Cinsiyet temelli bölünmüş iş gücü, sektörel ve mesleki temelde kadının tabi olduğu farklı katmanlara ve kadın istihdamının belirgin sektör ve meslek gruplarında yoğunlaşmasına işaret eder. Bu bağlamda endüstri-

yel turizm, istihdam edilen kadınlar açısından "kadın işi" ya da "kadına uygun iş" bağlamında ele alınabilir. Turizmde kadınların kalifiye olmayan temizlik kat görevlisi gibi işlerde yığılıp, yönetici pozisyonlarına doğru gidildikçe daha az görülmeleri, kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rolünün uzantısı olarak temizlik ve bakım hizmeti ile tanımlanmasına denk düşer. Yine küçük aile işletmeleri şeklinde pansiyonlara bakıldığında, kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rolünün uzantısı olarak, gerek ücretsiz aile işçisi gerekse mevsimlik işçi olarak, pansiyonun temizliğini sağladığı, yemek ve bakım hizmetleri ile uğraştığı görülür. Erkeklerin pansiyon dışındaki işleri halletmeleri, paranın, giderlerin kontrolünü elde tutmalarına karşın, kadınların evde yaptıkları işlerin devamı niteliğindeki pansiyonun temizlik/bakımı ve yemek-içme hazırlıkları işini üstlenmeleri, kadınların istihdama katıldıkları halde geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerini değişime uğratmaktan çok yeniden güçlü bir şekilde ürettiğini düşündürtebilir. Ancak, kadınların gerek formal gerek enformal işlerde yoğunluklu olarak istihdam edildiği turizm sektörü kadının ücretli işe ulaşmasını ya da girişimci olarak bu sektörde yer almasını mümkün kılarak kadının güçlenmesi potansiyeline de sahiptir. Bu gerekçelerle turizm sektörü, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi ve kadının güçlen-

dirilmesi için çalışan gerek Birleşmiş Milletler Kadın Örgütü gerek ILO gibi uluslararası kurumların odağında yer alır.

Uluslararası kurumların turizm sektörünü kadınların istihdamı ve güçlendirilmesi için fırsat alanı olarak değerlendirmesi, turizmde kadın emeğini ve bu emeğin farklı görünümlerini incelenmenin yanı sıra, turizmin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini değiştirme kapasitesini de analiz etmeyi gerekli kılar. Özellikle bugün anahtar konumdaki "sürdürülebilir turizm" içinde yer alan kırsal turizmde- ki, turistin gittiği ülkenin kültürüyle daha çok haşır neşir olduğu turizm çeşididir- kadınlar ana hizmet sağlayıcı konumundadır (evi çekip çevirme, temizlik, hijyen, mutfak gibi). Kadın emeğinin yoğun kullanıldığı bu alanda kadının gelirden ne kadar pay aldığı henüz pek bilinmiyor. Kırsal turizmde tüm turizm hizmetini veren kadını güçlendirecek, gelirin ona gitmesini sağlayacak bir değişimin gerçekleşmesi, kadının güçlendirilmesi açısından son derece önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Kırsal turizm son yıllarda yükselişte olan bir turizm türüdür ve bu daha çok kadının hizmet sektörüne girmesi anlamına gelmektedir. Kırsal turizmde kadının hem konaklama hem de yiyecek içecek sağlamadaki merkezi rolü, toplumsal cinsiyet normlarını değiştirme dönüştürme konusunda etkin bir rol oynar. Kadının kamusal

alana katılımı açısından kırsal turizmdeki kadının bu merkezi aktör olma durumu son derece değerlidir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürme için de fırsat alanıdır. Bu noktada, turizmin modernite ve kadının kamusal alana çıkması ile birlikte ele alınması zorunluluktur.

Türkiye'nin en önemli sosyologlarından Mübaccel Kıray, 1960'ların başında, o zamanki adıyla Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın Aydın yöresinin turizm potansiyeline dair yapmasını istediği sosyolojik çalışmada, bir yörede turizm potansiyelini belirleyen veriler içinde topluluğun dışa açık oluşuna ve toplumsal cinsiyet ilişkileri temelli tavır ve davranış kalıplarına merkezi önem vermişti (bkz. Kıray, 1964). Buradan hareketle; turizm, kadının varlığına ve katılımına bağlı bir sektör olarak, kadının gerek istihdama katılmasında gerekse geleneksel toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesinde kilit bir alan olarak karşımıza çıkar.

Türkiye'de istihdama katılan kadın sayısı son derece düşüktür. TÜİK (2017) verilerine göre 2015 yılında kadınların istihdama katılma oranı %31,5'tir. Bu durumun değişmesine yönelik programların acilen hayata geçirilmesi gerektiğini ise, 15-29 yaş arasındaki 8,9 milyon kadının %41'ini oluşturan 3,6 milyon kadının ne çalışıyor ne de okuyor oluşu açık ve net ortaya koyar. G20 tarihinde ilk kez İstanbul'da düzenlenen Kadın 20 (W20) Zirvesi,

liderleri cinsiyet eşitliği ve kadınların ekonomik alanda güçlendirilmesi için daha çok çalışmaya çağırdı ve bir yol haritası belirledi. Kadın 20 Zirvesi Sonuç Bildirgesi; G20 liderlerini eğitim, istihdam ve girişimcilik arasındaki bağlantının güçlendirilmesi, iş ve özel hayat dengesinin desteklenmesi, yönetici pozisyonlarındaki kadınların sayısının artırılması, kadınların finans kaynaklarına erişiminin sağlanması, işyerlerindeki ayrımcılığının ortadan kaldırılması, kadın ağlarının ve kadınlara ait işletmelerin desteklenmesi, yeterli sosyal koruma imkânları sağlanması ve sürdürülebilirliğe katkıda bulunulması yoluyla kadınların güçlendirilmesi için çalışmaya davet etti (W20, 2015). Bütün ekonomi sahası düşünüldüğünde, turizm sektörü kadın istihdamı ve girişimciliği açısından diğer sektörlere kıyasla daha büyük bir pay sahibidir. Turizm sektörünün bu özelliği, sektörü toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadının güçlendirilmesini desteklemede etkili bir araç konumuna getirmektedir.

Turizm sektörünün kadın emeği açısından hem kadınlara fırsat sunan hem de onları geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine indirgeyen yapısı, kadın istihdamını artırmaya yönelik programlar için göz ardı edilemeyecek önemdedir. Bu makale, turizm sektöründe kadın istihdamını ve kadın emeğinin farklı görünümlelerini ele alarak, turizmde kadının ve kadın emeğinin merkezi konumu-

nu aydınlatmayı hedeflemektedir. Türkiye'de kadınların istihdama katılımları son derece düşük olmakla birlikte, turizm sektörü gerek kadın emeğinin yoğunlaştığı gerekse kadın girişimciliğinin diğer sektörlerle göre daha çok olduğu bir konuma sahiptir. Kuşkusuz, turizmde kadın emeğine bakmadan önce Türkiye'de çalışan kadına dair genel tablonun nasıl olduğunu anlamak gerekir. Türkiye'de kadın istihdamının genel tablosuna baktıktan sonra, turizmde kadın istihdamı ve niteliği ele alınacaktır. Bu veriler ışığında, kadın emeğinin merkezi değere sahip olduğu kırsal turizmdeki konumu ve kalkınmadaki yeri de değerlendirilecektir.

Turizmde Kadın İstihdamı

TÜİK (2017) Hane Halkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre; 2015'de Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde işgücüne katılma oranı %51,3 olup, bu oran erkeklerde %71,6, kadınlarda ise %31,5'tir. Eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katıldıkları görülmüştür. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %16,1 iken, bu oran lise altı eğitimli kadınlarda %26,6, lise mezunu kadınlarda %32,7, mesleki veya teknik lise mezunu kadınlarda %40,8, yükseköğretim mezunu kadınlarda ise %71,6'dır. Kadınların istihdama katılması kadar hangi sektörde istih-

dam edildikleri de önemlidir. İstihdam edilen kadınların %31'i tarım, %15'i sanayi, %1'i inşaat, %53'ü ise hizmetler sektöründedir.

Turizm sektörü; istihdamın niceliksel olarak etkili ama işgücü kalitesi bakımından eğitimsiz ve kalifiye olmayan iş gücünün çalıştığı, kayıt dışı oranının yüksek olduğu, çalışma saatlerinin yüksek, ücretlerin düşük, sendikalaşma oranının ve toplu iş sözleşmesi kapsama oranının oldukça düşük olmasından ötürü sosyal diyalogun da etkili gerçekleşmediği bir sektör olarak karşımıza çıkar (Tüzünkan, 2015). Sektörün bu yapısal özelliği kuşkusuz sektörde istihdam edilen kadın açısından da belirleyici olmaktadır. Turizm endüstrisinde yapılan işlerin önemli bir bölümü ev işlerinin bir uzantısı olarak kabul edildiğinden (örneğin; yemek pişirme, karşılama, yatak yapımı, temizlik, servis yapmak vb.), istihdam edilen işgücününün kadın olması tercih edilmektedir. Bu nedenle endüstri, emek-yoğun olduğu kadar 'kadın-yoğun' iş alanı özelliği de gösterir (Akoğlan 1996: 17; Cave ve Kılıç 2010: 285; Elmas 2007; Uğuz ve Topbaş, 2016). Birçok araştırmacı, turizm sektörününün karakteristiklerini kadınımsı, vasıfsız, düşük ücretli ve güvencesiz olarak tespit etmişlerdir (bkz. Burgess 2003; Baum 2013; Cave ve Kılıç 1989; Costa vd. 2011; Elmas 2007; Fernandez vd. 2009; Hemmati 2000). Her ne kadar kadınlar açısından var olan geleneksel

toplumsal cinsiyet rollerinin devamı niteliği taşımasından ötürü turizmdeki istihdamın cinsiyetleştirildiği ve bu yolla cinsiyete dayalı eşitsizlikleri güçlendirdiği vurgulansa da (Akoğlan 1996; Baum 2013; Bergmann 1986; Elmas 2007; Harrison 1992; Hemmati 2000; Purcell 1996), turizm sektörü, gelişmekte olan ülkelerde işsizlere ve özellikle kadın işsizlere iş olanakları yaratması açısından merkezi önem taşır (Bull 1991; Levy ve Lerch 1991; Lee ve Kang 1998; UNWTO 2011, 2012, 2015).

Turizm sektörününün kadınlar açısından birbiriyle çelişen bu iki özelliği, ulus ötesi kurumlarca tespit edilmiş ve raporlanmıştır. 2010'da hazırlanan *Turizmde Kadın Küresel Raporu*, turizm sektöründe çalışan kadınların statüsü konusunda küresel düzeydeki ilk çalışmadır. Bu rapor; kadınların güçlendirilmesi için turizmin araç olarak kullanılmasını istihdam, girişimcilik, eğitim, liderlik ve topluluk temaları çerçevesinde gelişmekte olan bölgelerde araştırmalar yapılarak hazırlanmıştır. Rapor, kadınların turizm işgücününün büyük bir kısmını oluşturduğunu ama alt seviyelerde çalıştıklarını, kadınların turizm sektöründe erkek çalışanlardan %10 ile %15 arası daha az ücret aldıklarını, turizm sektörününün neredeyse diğer sektörlerin iki katı kadın istihdam ettiğini, kendi işine sahip olan kadın oranının turizm sektöründe diğer sektörlerle nazaran daha çok olduğunu, turizm

sektöründeki aile işletmelerinin ücretsiz işçilerinin büyük çoğunluğunu ise kadınların oluşturduğunu ortaya koymaktadır (UNWTO, 2011).

Kadınların yoğun olarak istihdam edildiği turizm sektörü, dolaylı ve teşvik edilmiş etkileri göz önünde bulundurulduğunda, dünya GSYH'nin %10'undan fazla oluşturmaktadır (WTTC, 2015). Turizm en hızlı gelişen ve en dirençli ekonomik faaliyetlerden birini temsil etmekte ve tahminler uluslararası turist varışlarının 2030 yılında 1,8 milyara ulaşarak uluslararası turizmin ileriki yıllarda sürekli büyümeyi deneyimleyeceğini göstermektedir (UNWTO, 2011). Turizm uluslararası ticarete büyük rol oynamaktadır ve yolcu taşımacılığı dâhil olmak üzere uluslararası turizm ihracatları, 2014 yılının hizmet ihracatlarının %30'unu ve küresel ürün ve hizmet ihracatlarının %6'sını oluştururken, dünya çapında dördüncü sıraya yerleşerek 1,5 trilyon ABD Doları seviyesine ulaşmıştır (UNWTO, 2015). Uluslararası turizm OECD ülkelerindeki hizmet ihracatlarının %21'ini, En Az Gelişmiş Ülkeler'deki hizmet ihracatlarının %45'ini temsil etmektedir (OECD, 2014).

2015'te Antalya'da toplanan G20 zirvesi kapsamında bir araya gelen G20 Turizm Bakanları 2012 yılında Meksika'da G20 liderlerinin turizmi "istihdam yaratma, ekonomik büyüme ve kalkınma için bir araç" olarak tanımlamasını kabul etmiş-

lerdir (G20 Turkey, 2015). Buradan hareketle, turizmin dünya çapında güçlü ve kapsayıcı büyümeyi desteklemede anahtar bir sektör olarak tanımlandığını görmek mümkündür. Turizm, dünyadaki her on işten birini oluşturan emek yoğun bir hizmet sektörü olarak sadece doğrudan değil aynı zamanda, tarım, inşaat, imalat, el sanatları, finansal hizmetler veya bilgi ve iletişim teknolojileri gibi birçok farklı sektörde değer zinciri rolüyle her beceri seviyesinde iş imkânı yaratabilen bir sektördür. Turizmin diğer sektörlerde işgücü piyasasına giriş, tecrübe kazanma, beceri geliştirme ve daha üst düzeyde, daha iyi maaşlı ve iyileştirilmiş çalışma şartlarına sahip pozisyonlara yükselmeye fırsat yaratan bir alan olması, bu sektörü kadınların istihdama kazandırılması ve kadının güçlenmesinde anahtar konumuna getirmektedir. Bununla birlikte, turizmde bütün ekonomiye kıyasla, kadın istihdamı ve girişimciliğinin diğer sektörlerle göre daha büyük pay sahibi olduğu düşünüldüğünde, turizm sektörünün toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesini desteklemede etkili bir araç olarak kullanılabilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada önem arz etmektedir.

Turizm sektörünün kadınların istihdama kazandırılması ve güçlendirilmesi alanlarındaki rolüne rağmen, turizm istihdamı son derece hayati önemde sorunlarla karşı karşıya-

dır. Sezonallık, çalışma saatleri ve ücretler dâhil standardize olmayan çalışma koşulları turizm, sektöründe istihdam edilenlerin karşılaştıkları temel sorunlardır. Bununla birlikte, turizmde iş gücü ve beceri talebi turizm pazarında yaşanan sosyal, dijital ve teknolojik gelişim ve değişimler çerçevesinde hızlı bir biçimde evrim göstermektedir. Turizmde istihdam edileceklerin yaşanan bu gelişmelerin dayattığı donanımlı iş gücüne sahip olmaları gerekir. Turizm rekabetçiliğinin hizmet kalitesine bağlı olduğunu ve dolayısıyla sektörün eğitim ve meslek eğitimi içerecek şekilde, çalışma koşullarında iyileştirme ve sosyal diyalog da dâhil olmak üzere insan kaynakları gelişiminde yatırımların artırılmasına gerek duyduğunu kabul etmek gerekir. Kadınların eğitim görmesi ve güçlendirilmesine özel bir önem vererek, kapsayıcı ekonomik imkânlar ve iş imkânları yaratmayı teşvik etmek için gelişmekte olan ülkeler ve G20 ülkeleri arasında turizm alanında işbirliğini sağlama kararı alınmıştır. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi ve Dünya Turizm Örgütü'nün 2010 yılında yayınladığı ortak raporda, belirlenen çerçeveye göre turizm istihdamında çalışma koşullarında toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek için belirlenen hedef ve göstergeleri doğrultusunda, G20 ülkelerinin Turizm Bakanlarından oluşan T20 mutabıktır.

Baum'un (2013) Dünya İş Örgütü'ne

hazırladığı *International Perspectives on Women and Working Hotels, Catering and Tourism* (Otel, Yeme-İçme ve Turizmde Çalışan Kadınlar Üzerine Uluslararası Perspektifler) araştırmasında, otel, yeme içme ve turizm sektörü son derece hızlı gelişen bir sektör olarak tanımlanmıştır. Baum (2013) bu sektördeki kadın istihdam oranını %55 olarak tespit etmekte birlikte, bu oranın dünya ortalaması olduğu ve kimi bölgelerde turizmde istihdam edilen kadın oranının %70'leri bulduğu görülmektedir. Kadınlar bu sektörde temizlikçi ve mutfak çalışanından yöneticiliğe kadar birçok pozisyonda çalışmakla birlikte, üst düzey pozisyonlarda nadiren temsil edilmektedirler. Otel, yeme içme ve turizm sektörü kadınlar için istihdam yaratma ve yoksulluğu azaltmada fırsat alanı olmakla birlikte, bu sektör ekonomi sahasındaki dalgalanmalara karşı da son derece kırılgandır. Buradan hareketle, sektörün kırılganlığının en çok da kadın istihdamına yansıdığını tahmin etmek güç değildir. Örneğin, İrlanda'da sezonluk işe alınıp çıkarılan kadın sayısı erkeklerden daha fazladır (Breathnach et al., 1994). Yine aynı şekilde, Cukier-Snow ve Wall, Endonezya Bali'de de kadınların turizm sektöründeki bu kırılganlıklarını tespit etmişlerdir (1996). Bu durum ekonominin kriz yaşadığı dönemler için de geçerlidir. Kadının geleneksel rolünden hareketle erkekleri işte bırakıp kadınları işten çıkarma eğilimi

sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Marxist perspektiften bakıldığında, kadınların işgücü içinde "endüstrinin yedek ordusu" olarak tanımlanmasına denk düşmektedir. Otel, yeme içme ve turizm sektöründe kadının yaptığı işler kadınların ev içi sorumluluklarının uzantısı olarak görülmekte, kadının dönem dönem sektör gereksinim duydukça bu servisi sağladığı görülmektedir.

Türkiye'de turizm sektöründeki kadın istihdamına istatistiksel veriler ışığında bakarak genel bir tablo elde etmek gerekir. 2013 yılında Türkiye turizmde istihdam edilen erkeklerin oranı %70 iken kadınların oranı %30 civarındadır. Ancak, turizmde istihdam edilenlerin içerisinde erkeklerin oranı 2006'da %74,3 iken 2013'de %70,1'e düşmüş, kadınların oranı ise %25,7'den %29,9'a yükselmiştir (Uğuz ve Topbaş 2016: 67). Bu artış, turizm işletmelerinin giderek artan biçimde kadın istihdam etmeleri ile açıklanabilirken, turizm sektöründeki kadın iş gücü ve istihdamı için de önemli bir veridir.

Turizmde kadın istihdamına dair yapılan birçok çalışma, kadınların bu sektörde bir hayli sorunla baş etmek zorunda olduğunu ortaya koymaktadır. Uğuz ve Topbaş (2016) TÜİK tarafından hazırlanan, *2011 Hane Halkı İşgücü Anketi* ve "Avrupa Topluluğu Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE Rev. 2)" kıstasını dikkate alarak konaklama işletmele-

rinde çalışan 837 erkek ve 281 kadın çalışandan toplanan veriler üzerinde yaptıkları analizde, turizm sektöründe kadınların ortalama kazançlarının erkeklerden daima düşük olduğunu kanıtlamışlardır (Uğuz ve Topbaş, 2016). Turizm sektöründe çalışan kadınların ortalama aylık kazançları Türkiye ortalamasının altındadır ve kadın işgücününün iş tecrübesinin her iki veri setinde de erkek çalışanlardan daha düşük olduğu görülmüştür. Uğuz ve Topbaş (2016) çalışan erkeklerin çalışan kadınlardan Türkiye genelinde %1,2, turizm sektöründe ise yaklaşık %1,8 oranında daha fazla kazanç elde ettiğini tespit etmiştir. Turizm sektöründe erkeklerin kadınlardan %25 oranında daha fazla tecrübeye sahip olduğu da önemli tespitlerindedir. Elde edilen bu sonuç, sektörde çalışan kadınların işte sürekliliğinin düşük olduğunu ve/veya sektörde işgücü devir hızının kadın işgücünde daha yüksek olduğunu ispatlamaktadır. Buna ek olarak, cinsiyetlere göre eğitim yapısında, Türkiye genelinde fiilen çalışan kadınların ortalama eğitim süresi erkeklere göre yüksek iken, turizm sektöründe tam tersine kadınların eğitim süreleri erkeklere göre %4,3 düşüktür. Bu da sektörde kadın istihdamının daha düşük nitelikli ve daha az eğitim gerektiren işlerde yoğunlaştığına işaret etmektedir. Bu tespit, Yanardağ ve Avcı'nın (2012) Marmaris, Fethiye ve Bodrum ilçelerinde turizm sektöründeki istihdam

sorunlarına dair yaptıkları araştırma sonuçlarıncı da desteklenmektedir. Adı geçen ilçelerde tespit edilen istihdam sorunları; ücret düzeyinin düşüklüğü, çalışma saatlerinin fazlalığı, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve turizm eğitiminin eksikliğidir (Yanardağ ve Avcı, 2012). İstanbul, Kocaeli ve Bursa'da faaliyet gösteren 40 tane 4 ve 5 yıldızlı otel işletmesinde 209 kadın çalışana uygulanan anket sonuçlarına göre, işgücü ve çalışma saatlerinin fazlalığı, sorumluluk verilmesine karşın yetkinin azlığı, iş güvencesi, ücret ve hizmet içi eğitim olanağı yetersizlikleri ve taciz olaylarının çokluğu kadınların sektörde sıklıkla karşılaştığı sorunlardır (Demirkol vd., 2014).

Tower Watson Araştırma şirketinin gerçekleştirdiği araştırmaya göre, Türkiye'de en yüksek kadın istihdam oranı %55 ile sigorta sektöründe görülürken, bunu %43 ile holdinglerin merkezlerinde istihdam edilen kadınlar, %38 ile profesyonel hizmetler sektöründe yer alan kadınlar ve dördüncü sırada ise %37 ile turizm sektöründe istihdam edilen kadınlar izlemektedir (Hürriyet, 7 Mart 2015). Sektörlerin kadın yönetici çıkarabilme anlamındaki performansları dikkate alındığında ise en yüksek kadın istihdam oranına sahip sektörlerde kadın yönetici oranında aynı performansı ortaya konmamaktadır. Örneğin, en yüksek oranda kadın istihdamına sahip bulunan sigorta sektörü, kadın yönetici oranı açısından dördüncü

sırada yer alırken, istihdam oranı olarak dördüncü sırada yer alan turizm sektörü kadın yönetici sayısında ilk on sektör arasına dahi girememiştir (Hürriyet, 7 Mart 2015). Elmas'ın (2007) çalışması bu verileri doğrular niteliktedir. Elmas (2007) çalışmasında, Kapadokya'da otellerin ve restoranların kat hizmetleri ve yiyecek/içecek servis görevlerinin kadınların ev işlerinin bir uzantısı olduğunu ve kadın işi olarak görüldüğünü ispatlamış, kat hizmetlerinde kadınların sayıca çok olmasına rağmen, sadece bir tek kadının yönetici konumunda olduğunu tespit etmiştir.

Yukarıda özetlenen tabloyu sendikalaşma ve sosyal güvenlik açısından da tamamlamak kaçınılmazdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın işkolları ve cinsiyete göre işçi ve sendika üyesi işçi istatistikleri, hali hazırda son derece düşük olan sendikalaşma oranlarının turizm sektöründe çok daha düşük olduğunu ortaya koyar (ÇSGB, 2015). Konaklama ve eğlence işleri başlığı altında yer alan turizm sektöründe 645.666 erkek ve 253.536 kadın işçi olmasına rağmen, sendikalı erkek işçi sayısı 24.833 iken sendikalı kadın işçi sayısı 7.151'dir. Bakanlığa kayıtlı işçilerle ilgili verilerden hareketle, turizm sektöründeki erkeklerin %3,8'i sendikalı iken kadın işçilerin %2,8'i sendikalıdır. Turizm sektöründe kadınların kayıt dışı istihdamı ve ücretsiz aile işçisi olarak yoğun olarak temsil

edildiği düşünülürse, bu oran bile son derece iyimserdir. Bu noktada, kaliteli düzgün bir işe sahip ve örgütlü iş gücünde kadının temsili için önümüzde aşılması gereken uzun ve engebeli bir yol olduğu aşikârdır. ILO'ya göre insana yakışır iş, "üretken ve adil bir ücret getiren, işyerinde güvenli ve ailelere sosyal koruma sağlayan, kişisel gelişim ve toplumla bütünleşme açısından daha iyi fırsatlar sunan, insanların kaygılarını serbestçe dile getirme özgürlüğüne sahip oldukları, örgütlenerek yaşamlarını etkileyen kararların alınmasına katılabilirler, tüm kadınlar ve erkeklerin eşit fırsatlardan yararlanıp eşit muamele gördükleri işlerdir" (ILO). Bu noktada turizmde istihdam edilen kadınların insana yakışır işe erişimlerinin sağlanması kadının güçlendirilmesi açısından zorunluluktur.

Turizmde kadın istihdamı açısından bir başka konu da, genel anlamda kadınların ev dışında çalışmalarının istenmemesidir. Örneğin Tucker (2007), Ürgüp ve Göreme'de yaptığı çalışmada kadınların turizm sektöründe çalışmasının uygun görülmediğini, turizmin erkek işi olarak görüldüğünü dile getirmiştir. Bu durum, Buğra'nın (2010) Türkiye'de kadın istihdamının son derece düşük olmasının nedenlerini araştırdığı beş farklı kentte yaptığı araştırmadan çıkan sonuçları da desteklemektedir. Buğra (2010) araştırmasında kadının istihdamını engelleyen unsurlardan biri olarak

toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kültürel bağlamını tespit etmiştir. Kadının işgücüne katılımının önündeki engeller tartışılırken en çok karşılaşılan kavramların taciz, namus, dedikodu olduğunu vurgulayan Buğra (2010), bunun işverenlerin kadın istihdamında isteksizliklerinin nedenlerinden biri olarak da gündeme geldiğini belirtmiştir. Türkiye'de kadınlarla erkekler çocukluklarından itibaren, gençliklerinde ve sonraki yıllarda birlikte bulunma alışkanlığı geliştirmelerine imkân vermeyen bir toplumsal cinsiyet temelli ayrışmaya tabi tutulmakta ve sonrasında kadın erkek "bir arada yaşayamayan toplum" modeli ortaya çıkmaktadır (Buğra, 2010:12-14). Bu gerekçe, turizm sektörü gibi kadınlarla erkeklerin bir arada olduğu, üstelik yerli ya da yabancı turist olarak 'yabancı' ile aynı mekânın paylaşıldığı bir sektörde kadınların çalışmasının istenmemesini de açıklar. Son yıllarda iktidar sahiplerinin "kızlı erkekli oturuyorlar" diyerek iki cinsin bir arada oluşunu eleştirmesi, bu kadın erkek bir arada yaşamayan toplum yapısını güçlendirerek yeniden üretmektedir. Kadının evin dışında çalışması, ailesinden olmayan erkeklerle aynı ortamda bulunması anlamına geldiğinden, bu tarz söylemler kadının toplumsal hayata katılmasına, dolaşısıyla güçlenmesine engel olmaktadır. Bu çerçevede, kadınların turizm sektöründe istihdam edilmesi onlara bu sektörde iyi kaliteli iş yapabileme

olanaklarının sağlanması, sadece kadının güçlenmesini için değil kadın erkek bir arada yaşayamayan toplum modelinin kırılmasında da yararlı olacaktır. Bu noktada, son yıllarda yükselen kırsal turizm bağlamında kadın ve turizm sektörü ilişkisini ele almak aydınlatıcı olacaktır.

Kadın ve Turizm

Turizm sektöründe kadınlar birçok sorunla karşı karşıya kalsa da turizm geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine meydan okumada kullanılabilir bir fırsat alanı sunar ve kadınları ekonomik, sosyal, kültürel ve politik açıdan güçlendirme potansiyeline sahiptir. Kadınların turizm sektörüne katılarak güçlenmeleri gerek aile yapılarındaki gerekse genel anlamda toplumda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aşmada rol oynayabilir. Her şeyden evvel, turizmi gelir getiren önemli bir sektör olarak gören ve bu alanda projeler üretmeye çalışan ülke kurumlarının kabul etmek zorunda oldukları gerek, kadınsız bir turizm sektörünün imkânsız oluşudur. Turizme açılacak bir bölgede ya da turizm potansiyeli olan bölgede kadının konumu ve kadın erkek ilişkileri merkezi rol oynar. 1960'ların başında dönemin Turizm ve Tanıtma Bakanlığı için Söke, Selçuk, Kuşadası, Yenihisar, Davutlar, Balat ve Doğanbey'de turizm potansiyelini araştıran Kıray (1964), bölgede yaptığı alan araştırmasında sosyal hayatın turizme tesir edecek şehirleşme, dı-

şarıya açılma nokta ve derecelerini ve bu toplulukların turistlere ve turizm faaliyetlerine karşı aldıkları vaziyeti araştırmıştır. Bu noktada, adı geçen yerleşme alanlarında turist ve turizmle olan mesafenin tayininde özellikle kadın üzerinden çarpıcı bulgulara ulaşır. Kıray (1964) araştırma verilerinden hayat seviyesi, dışarıya açılma ya da şehirleşme ve turizme karşı vaziyet alış endeksleri hazırlamıştır. O dönemde temel ekonomik faaliyetin ziraat olduğu bu yerleşme noktasında büyük oranda bir grup, kadının evi ve tarlası dışında çalışmasını istememektedir (Kıray, 1964: 25). Mülakatlarda "peki ne yap-sın" sorusuna ise "dikiş diksin" "ev temizlesin" ya da en fazla "öğretmen olsun" "ebe olsun" gibi çok eskiden beri kadın meslekleri olarak tanınan işlerden bahsetmişlerdir. O yıllarda hem Söke'de hem de Kuşadası ve Selçuk'ta hükümet dairelerinde ve bankalarda çalışan kadın olmasına karşın, kadınlar için memurluk bile henüz çok yadırganan bir şeydir (Kıray, 1964).

Kıray'ın bulguları arasında yu-karıda sözü edilen kadın erkek bir arada yaşayamayan toplum modeline dair veriler de mevcuttur. Kıray (1964) kadın ve erkeklerin ortak boş zaman faaliyeti içinde olmadıklarını tespit etmiş; kadın erkek ayrışmasının yerleşmiş geleneksel örgütlenmiş boş zaman aktivitelerinin bulunmayışını turizme tesir edebilecek bir durum

olarak tanımlamıştır. Turizmle ilgili davranış ve vaziyet alışlar indeksinde adı geçen yerleşim yerlerinde yaşayanların turistlerle aralarına koydukları mesafe ve temas kurmak bakımından gösterecekleri tolerans belirlenmiştir (Kıray (1964). Bu indeksin verilerine göre, turistlerle aynı otobüste yan yana seyahat etmek, aynı masada yemek yemek, hatta farazi olarak evinde ağırlamak ve oğlu ile arkadaşlığına izin vermek bakımından aile reisleri her yerleşme noktasında tam manası ile açık ve rahattırlar ve çok yüksek toleransa sahiptirler. Bu seviyede şahsi ilişki kurmaya hepsi son derece hazırdır. Ancak bu yüksek tolerans kızlarının turistlerle arkadaşlık kurmasına gelince hemen değişmektedir (Kıray, 1964: 87-88). Kızların kız ya da kadın turistlerle iletişim kurmasına razı olduklarını söylemişlerdir. Ancak oğullarının arkadaşlığı için böyle bir ayırt etme yapılmamıştır. Bu sosyal mesafe ölçüsü, bölgenin hatta Türkiye'nin insan ilişkileri ve turizm meseleleri bakımından en önemli ve manalı problemini keskin bir şekilde ortaya koymaktadır. Kadın ve kadına karşı alınan vaziyet, bu ayırt ediş hem yerli hem de turist kadınlar bakımından manalıdır. Kıray (1964) kızlarla oğulların turistlerle etkileşimlerine verilen tepkileri "Oğlan isterse turist kadınla tanışır, sataşır hatta tecavüz eder, o erkektir, ziyarı yok ama kızım temas ederse mu-

hakkak sataşır, onun için temas etmesin" şeklinde yorumlamıştır (1964: 90). Kıray turizme açılacak bölge ve yerlerde bu noktanın önemine vurgu yapar. Turistlerden yerli kadınlara karşı herhangi bir sataşma, taciz ve rahatsız etmeye rastlanmamasına karşın, yerlilerin turist kadınları sataşmaktan tecavüze kadar çeşitli şekillerde rahatsız ettikleri vakalar emniyet kayıtlarında mevcuttur (Kıray, 1964). Bu durumda problem yerli kadınlara karşı değil, turist kadınlara karşı alınan vaziyet ve davranıştır. Kıray'ın henüz turizmin gelişiminin çok başlarında yaptığı tespitler, hem kadınların turizm sektöründe var olmalarının neden şart olduğunu hem de bunun güçlüklerini açıkça ortaya koyması bakımından çok önemlidir.

Kadının turizm için taşıdığı önemi öngörmesi açısından, Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu Prof. Dr. Halet Çambel'den bahsetmeden olmaz. Kadının güçlendirilmesi konusunda turizm önemli bir alan olarak uluslararası kurumlar tarafından tanımlanmadan çok önce Halet Çambel, sürdürülebilir turizm kavramını ilk hayata geçiren kişi olarak öncü kabul edilebilir. 1940'lı yıllarda E. Haspels'den devraldığı Frigya Yaylası ve Kadirli Aslantaş çevresindeki araştırmalarının çoğunu at üzerinde tek başına yapan Halet Çambel, 1950 gibi erken bir tarihte ne dünyada ne de Türkiye de adı geçmeyen "yerinde koruma", "kültürel peyzaj koruma", "sürdürüle-

bilir koruma", "toplumda farkındalık yaratma", "kültür sektörü yaratma" gibi uygulamaları sistemin direncine rağmen uygulamış ve başarılı olmuştur (Özdoğan 2013: 23). Kazıdan çıkarılan eserleri müzelere taşımaktansa yerinde muhafaza etme, açık hava müzesi kurma ve çevresinde uzun erimli bir koruma ve yerel sahiplenme yaratma konusundaki çabaları çerçevesinde, yerel halka kurslar açma, unutulmuş ahşap işçiliği, kilim dokumacılığı gibi el sanatlarını canlandırmak ve pazar bulmak konusunda yoğun çalışmış ve başarılı da olmuştur. Çambel, Karatepe-Aslantaşı bir bölge projesi olarak görmüş, çabaları sonucu birçok ören yerini kurtarmış, çevre köylerde etnografya ve sözlü tarih çalışması yapmıştır (Özdoğan, 2013). Yerel halkı topyekûn turizme, daha doğrusu sürdürülebilir turizme dâhil etmek elbette kadınların bu alanda aktif rol almasına bağlıdır. Kadınların toplumsal hafızalarında yerleşik el sanatları ya da yöresel tatlar, kadınların turizm sektörüne adım atışlarında ilk adımdır. Son yıllarda yükselen kırsal turizm, Halet Çambel'in sürdürülebilir turizm bağlamında hayata geçirdiği proje kapsamında olduğu gibi, kadınların hafızasına bağlı bir alandır.

Kırsal Turizmde Kadın

Kırsal turizm çok boyutlu bir alternatif turizm türü olarak kırsal alan olarak ifade edilen alanlarda, yörenin ekonomik, sosyal ve kültürel, tarihi,

coğrafi, beşeri yapısına uygun olarak gelişen ve gelişmesi teşvik edilen turizm türüdür (Kuşat, 2014). Avrupa Birliği'nce yapılan tanıma göre, kırsal turizm, "tarımsal ya da yerel değerlerle bir arada hoşça zaman geçirmeyi amaç edinen turistlere, beklentileri doğrultusunda küçük ölçekli işletmelerde konaklama, yeme/içme ve diğer hizmetlerin sunulduğu ve küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür" (European Commission 1999:151). Kırsal turizmin geliştiği bölgeler sürekli bir dinamizm ve değişim içerisindedir. Kuşkusuz bu süreçte kadının konumu ve sosyo-ekonomik rolünde de farklılaşmalar olmak zorundadır. Kırsal turizm kırsalda daha belirgin biçimde gerçekleşen geleneksel kadın rol ve görevlerinin ötesinde yeni roller edinmesine imkân hazırlamaktadır. Kadının varlık ve etkinliğinin aile bağlantılı alanlardan çıkıp, aileyi de geliştirici süreçlere yönelmesi açısından kırsal turizm verimli bir fırsat sahasıdır.

Kırsal turizm, kadın emeğine dayanan bir turizm türü olarak, kadına istihdam yaratarak, bu yönden de toplumsal kalkınmaya destek vermektedir. Kadın, kırsal turizmde hem ürünlerin hazırlayıcısı, hem satıcısı durumundadır. Aile işletmeciliği çerçevesinde kadın, kırsal turizmde ana aktördür. Kadınların, aile ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretimde bulunmak yerine kurduğu ve işlettiği işletmeler aracılığıyla önemli üretim birimleri

haline gelmesi, kırsal alanın çok önemli "ücretsiz aile işçisi" konumundan çıkıp, gerektiğinde "ücret ödeyici" olarak ön plana çıkmalarına zemin oluşturabilmektedir (Fidan ve Nam, 2012). Köylerde el sanatlarında kadınların çok büyük katkısının oluşu, kırsal kadın istihdamına önemli bir olanak yaratacaktır. Hali hazırda kırsal turizmde kadın, diğer hiçbir turizm türünde olmadığı kadar ev pansiyonculuğu, yerel ürünlerin imalatı (pekmez, tarhana, salça, elışleri) ve satışı, mutfak (yemek hazırlığı ve sunulması) gibi işlerde doğrudan görev almaktadır. Kadınlar kırsal bölgenin lokomotif durumunda ve buldukları bölgenin tarihi, turistik ve yerel geleneklerini sürdüren bir güce sahip konumdadır. Sonuç olarak kırsal turizm doğayı, tarihi ve kültürel değerleri içerdiği kadar, resmi kurumsal ilişkiler yerine, dostça ve samimi yaklaşımı ve ilişki biçimini gerektirir. Bunu da en iyi şekilde yörenin kadınları yerine getirir.

Fidan ve Nam (2012), Sakarya Taraklı'da turizm faaliyetinde aktif yer alan 50 kadınla yaptıkları görüşmeler sonucunda, kadınların kırsal turizmdeki üstünlüklerinin nedenlerini şu şekilde özetlemişlerdir: daha uyumlu olması, iletişim becerisi, ziyaretçilerin talep ve isteklerini daha iyi değerlendirip fikre çevirebilmesi, kadınlar arasındaki işbirliği ve birlikte çalışma becerisi, zaman içinde kadınların daha başarımlı olması ve erkeklerin biraz daha

geri çekilmesi, erkeklerin kadınlar kadar süreci ciddiye almaması ve inanmaması. Taraklı'da kadınların sahip olduğu bu avantajları kullanarak bölgelerinin toplumsal dönüşümüne ve ekonomik canlanmasına kırsal turizmi geliştirerek önemli katkılar sağladıkları açıktır. Fidan ve Nam (2012) Taraklı'da kadınların el sanatlarından yiyecek ve içeceklerin hatırlanmasına, evlerin döşenmesinde eskiye dönülmesinden tarımsal üretimin modernize edilmesine (organik tarım) kadar çok organize emek sarf ettiklerini göstermişlerdir. Kadınların bir araya gelerek, özellikle ilçenin yaşlı üyelerinden tarihsel bilgiler edinmesi ilçeye bağlı köylerle bağlantılar kurması, üretim ve pazarlama birimlerinin oluşturulması suretiyle kırsal turizmin ana aktörüne dönüşmelerini sağlamıştır (Fidan ve Nam, 2012). Bu ana aktör olma durumu kadınların hafızalarını harekete geçirmeleri ile mümkün olmuştur. Kadınlar hatırlama, canlandırma-kaydetme, geliştirme ve yeniden üretim faaliyetleri ile Taraklı kırsal turizmini meydana getirmişlerdir. Fidan ve Nam'ın Taraklı'da yaptıkları mülakatlarda kırsal tarımın ana aktörünün kadınlar olduğu bizzat bu kadınlarca açıkça dillendirilmiştir: "*Pek itibar edilmiyordu, köy işi deniyordu bizim bezlere, oyalara. Yapmamız gerekince açtım sandıklar ne var ne yok döktüm. Başladım çıkarmaya örnekleri, şimdi hem eskilerini yapıyorum hem de yeniler çıkanyorum*"

; "Toplandık benim evde. Ne yapıyordu eskiden diye. Bizim kıza da yaz dedik. Aklımıza geleni yazdık." (Fidan ve Nam, 2012: 5). Burada kadınlar sadece şu an üretip-pazarlamakla kalmıyor, hafızalarını yeniden aktif hale getirerek bizzat üretici konuma yükseliyor.

Kadınların kırsal turizmdeki bu ana aktör olma durumu, kadınların yaşam kalitesini artırmış özellikle aile içinde sosyal alanda özgüven kazandırmıştır. Karar alma mekanizmaları açısından bakacak olursak, sözü daha çok dinlenir olmuştur. Bu noktada kadınlar sadece evin içine hapsolmemiş, kamusal alana çıkmış ve kamusal alanda üretim ilişkilerinin aktörü olmuştur. Yine alandan bir kadının ifade ettiği gibi, "Her şey nasıl da değişti, erkeklerle yan yana dükkân işletiyorum. Artık benim adam, benim dükkâna geliyor, bana danışıyor" (Fidan ve Nam, 2012: 56).

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen sürecin sorunlardan azade olması elbette mümkün değil. Ev dışında çalışma yaşamına katılan kadın, hem cinsiyetçi iş bölümünün kendine yüklediği sorumlulukları yerine getirme baskısı hem de bu güne kadar tanımadığı ağırlıktaki bir sorumluluğu yüklenmesi nedeniyle bir takım sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Taraklı'da dile getirilen sorunlar içinde en çarpıcı olan da eğitimsizliğe dair olan sorunlardır.

"Çok kolay değil aşında konuş-

ma bilmezsin. Gelenlerden utanırsın. Aıştım artık ama...."

"Hiç bilgim yoktu, iş nasıl yürütülür. Ne bilirdik ki biz ev işi tarla, bağ-bahçe işi" (Fidan ve Nam, 2012: 57). Kadının istihdama katılımı ve kadın girişimciliği açısından verimli bir saha olan turizm sektörü, kadınların desteklenmesi konusunda, bu sorunları çözüme kavuşturmak için çaba sarf etmek zorundadır.

Türkiye, doğa turizmine altyapı oluşturacak turistik destinasyonlara sahipliği ile kırsal turizm için mükemmel bir performansı bünyesinde barındıran bir ülkedir. Çünkü doğa turizminin içerisinde yer alan akarsu sporları, doğa yürüyüşleri, atlı doğa yürüyüşleri, bisiklet turları, mağara turizmi, sportif amaçlı olta balıkçılığı, kuş gözlemciliği, botanik, milli parklar, yayla turizmi, ipek yolu ve inanç turizmi (Şerefoğlu, 2009: 82) kırsal turizmin de temel dayanağını oluşturur. Turizm Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından, eğilimi Yeşil Ekonomiye yönlendiren on bir öncelikli sektörden biri olarak tanımlanmış ve yeşil iş fırsatlarını teşvik etmede temel bir rol oynadığı kabul edilmiştir. Hali hazırda, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) "Yeşil Ekonomide İnsana Yakışır İşler" Projesi (ILO 2015) ile yoksullukla mücadele ve toplumsal içerme bağlamında, ulusal yeşil ekonomi girişimlerini güçlendirerek kadınlar ve erkekler için yeşil işler yaratılmasına katkı amacını ta-

şımaktadır. ILO'nun gerçekleştirdiği bu projenin Türkiye ayağında kırsal turizm de yer almaktadır. Bu noktada turizmde kadın emeği söz konusu olduğunda, kırsal turizm göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ YERİNE

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, *tüm dünyadaki işlerin %66'sını yapan ve dünyanın gereksinim duyduğu yiyeceğin de %50'sini üreten kadınların, erkeklerden %10 daha az kazandığını ve mülkiyetin de sadece %1'ine sahip olduğunu* açıklayarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin net gerçekliğini gözler önüne serer (UN Women 2013). Bu verilerin ışığında kadına bakıldığında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için birçok uluslararası kurumun program ve proje geliştirme zorunluluğu ortaya çıkar. Kadının güçlendirilmesi küresel bir konudur ve hangi alanların en hızlı ve etkin şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadının güçlendirilmesini sağlayabileceğinin tespiti yaşamsaldır. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, ILO, Dünya Turizm Örgütü ve OECD gibi uluslararası kurumlar, turizmi kadının güçlendirilmesi için potansiyel taşıması açısından teşvik edilecek bir sektör olarak tanımlar. Turizmin kadın istihdamı açısından önemi aşikâr olsa da, cinsiyet temlinde bölünmüş iş gücü yüzünden kadınların alt pozisyonlarda düşük ücretli işlere yığıldığı da gerçektir.

Turizmin kadının istihdama kazandırılması ve güçlendirilmesi açısından potansiyelini kullanırken *bu gerçeklik mutlaka göz önüne alınarak programlar üretmek* gerekir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya açısından da farklı bir konumu vardır. Al Mazro'ei (2010) Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'nda turizm endüstrisinde kadın istihdamına dikkat çekilmediğini, ancak az da olsa yapılan birkaç çalışmada turizmde istihdamın kadınlara fırsatlar yaratabileceğinin vurgulandığını dile getirir. Müslüman toplumlarda kadının statüsünün iyileştirilmesinde turizmin potansiyelinin olduğunu belirten Al Mazro'ei, Müslüman kadınların turizmde istihdamı üzerine yapılan çalışmaların henüz kültürel ve dini faktörlerden kaynaklanan problemleri tespit etmediklerine vurgu yapmıştır. Bölgedeki ülkelerden örnekler veren Al Mazro'ei, *Mısır ve Ürdün'de kadınların turizm sektöründe aktif olduklarını ve turizm programı olan üniversitelerin sayısındaki artışla kadınların bu alana girmelerinde bir artış görüldüğünü, hatta yönetici seviyesinde artış görüldüğünü vurgular.* Al Mazro'ei (2010) Türkiye gibi Orta Doğu'nun daha açık toplumlarında ve Mısır gibi turizmin kurumsallaşmış yerleştiği toplumlarda kadınların turizm sektöründe temizlikçi, turist rehberi, resepsiyon görevlisi, sekreter, muhasebeci, seyahat acentesi sahibi veya çalışanı, dükkân sahibi, yönetici

ve idareci olarak istihdam edildiğini belirtir. Kadınların istihdama katılmalarında engel oluşturan sosyal ve kültürel faktörler açısından, Al Mazro'ei (2010) *İslam'ın muhafazakâr doğasının, güçlü aile bağlarının, kadının eş ve anne olarak tanımlanmasının ve kadın ve erkeğin yaşam alanlarının farklılaştırılmasının kadının sosyal hareketliliğinin kültürel sınırlılıklarının ve eşi dışarda çalışan erkeğin damgalanmasının kadınların turizm sektöründe çalışmasını engellediğini* belirtirken, aslında turizmin modernite ile bağımlı açık net ortaya koymaktadır.

Modernite, özellikle kadının özgürleşmesinin ve toplumsal hayatta erkekle eşit konuma ve saygınlığa kavuşmasının ismidir. Bireysellik, bireysel özgürlük, cinsiyetleri eşitleyen, bireysel tercihlere engel tanı-

mayan, hatta günümüzün cinsiyet sorgulamasına kadar uzanan bir sürecin başlangıcıdır. Bugün toplumsal cinsiyet eşitliği modern bir toplumun gerçekleştirmek zorunda olduğu bir durumdur. Kadının istihdama katılması bu noktada son derecede önemlidir. Kadının turizm sektöründe istihdama artan sayıda katılması ise bu sektörün modernite ile olan bağından hareketle hali hazırda bir zorunluluktur. Mübeccel Kıray'ın 1960'ların başında yaptığı araştırmasında dikkat çektiği gibi, herhangi bir yörenin turizme açık olup olmaması, kadına dair tavır ve davranışlara da bağlıdır. Bu bağlamda, turizm sadece kadının istihdama kazandırılması güçlendirilmesi için değil modern dünyanın bağımsız bir bireyi olması için fırsat sahası olabilir.

KAYNAKÇA

- Akoğlan, M. K. 1996. "Konaklama Endüstrisinde Kadının Konumu", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7 (3-4): 16-23.
- Al Mazro'ei, L. 2010. The Experiences of Muslim Women Employed in the Tourism Industry: The Case of Oman. A thesis presented to the University of Waterloo in fulfillment of the thesis requirement for the degree of Master of Arts in Recreation and Leisure Studies- Tourism Policy and Planning, Canada.
- Baum, T. 2013. *International perspectives on women and work in hotels, catering and tourism* Printed by the International Labour Office, Geneva, Switzerland Bureau for Gender Equality and Sectoral Activities Department GENDER Working Paper 1/2013 SECTOR Working Paper No. 289.
- Bergmann, B. R. 1986. *The Economic Emergence of Women*. New York: Basic Books Inc. Publishers.
- Breathnach, P., Henry, M., Drea, S., and O'Flaherty, M. 1994. "Gender in Irish Tourism Employment," in V. Kinnaird and D. Hall (yhz) *Tourism: A Gender Analysis*. London: John Wiley & Sons.
- Bull, A. 1991. *The Economics Of Travel And Tourism*. London: Pitman Publishing.
- Burgess, C. 2003. "Gender and Salaries in Hotel Financial Management: It's Still a Man's World", *Women in Management Review*, 18 (1/2): 50-59.
- Cave, P. ve Kılıç, S. 2010. "The Role of Women in Tourism Employment with Special Reference to Antalya, Turkey", *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19 (3): 280-292.
- Costa, C., Carvalho, I. ve Breda, Z. 2011. "Gender Inequalities in Tourism Employment: The Portuguese case", *Revista Turismo & Desenvolvimento*, 15: 39-54.
- Cukier-Snow, J. and G. Wall. 1996. "Involvement of Women in the Tourism Industry of Bali, Indonesia," *Journal of Development Studies*, 33 (2): 248-270.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB). 2015. *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince; İş Kollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2015 Temmuz Ayı İstatistikleri*. https://www.cs.gb.gov.tr/me-dia/1720/2015_temmuz_cd.pdf
- Dalkıranoğlu, T. 2006. Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü ve Cinsiyet Ayrımcılığı: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirkol, Ş., Fidan, F. ve Pelit, E. 2004. "Turizm Sektöründeki Bayan İşgörenlerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (8): 71-88.
- Elmas, S. 2007. "Gender and Tourism Development: A Case Study of the Cappadocia Region of Turkey", *Tourism and Gender: Embodiment, Sensuality and Experience* içinde, A. Pritchard, N., Morgan, I. Atelyevic (Editörler), Cambridge, MA: CABI Publishing, ss. 302-314.
- European Commission. 1999. *Towards Quality Rural Tourism*, Enterprise Directorate General Tourism Unit. Brussels.
- Fernandez, M., Pena-Boquete, Y. ve Pereira, X. 2009. "Labor Conditions in the Spanish Hotels and Restaurants Industry", *Tourism Analysis*, 14 (3): 293-312.

- Fidan, F. ve Nam, D. 2012. "Kırsal Turizmde Yeni Dinamikler: Kadın Girişimciler-Taraklı Örneği", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 14 (23): 51-57.
- G20 Turkey. 2015. <http://g20.org.tr/6-t-20-turizm-bakanlari-toplantisi>
- Harrison, D. 1992. "International Tourism and The Less Developed Countries: The Background", içinde: *International Tourism and the Less Developed Countries*, Londra: Belhaven Press, ss.134-143.
- Hemmati, M. 2000. "Women's Employment and Participation in Tourism, *Sustainable Travel & Tourism*, (5) 1: 17-21.
- Hürriyet 7 Mart 2015. <http://www.hurriyet.com.tr/en-cok-kadin-calisan-sigorta-sektorunde-28387591>
- ILO, 2015. *Yeşil Ekonomide İnsana Yakışır İşler: Türkiye'den İyi Örnekler Vaka Çalışması*. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_368300.pdf
- Kıray, M. 1964. *Yedi Yerleşme Noktasında Turizmle İlgili Sosyal Yapı Analizi* Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayın No: 2
- Kuşat, N. 2014. "Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Yıl 10, Sayı 2.
- Lea, J. 1989. *Tourism and Development in The Third World*. Londra: Pitman Publishing.
- OECD. 2014. *Tourism Trends and Policies 2014* <http://www.oecd.org/cfe/tourism/oecdtourismtrendsandpolicies2014.htm>
- Özdoğan, M. 2013. "Halet Çambel: Arkeoloji, Bilim ve Çağdaşlaşma" *Cumhuriyet: Yeni İnsan Yeni Hayat* (içinde) İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları 23, İstanbul.
- Purcell, K. 1996. "The Relationship Between Career and Job Opportunities: Women's Employment in The Hospitality Industry as A Microcosm Of Women's Employment", *Women in Management Review*, 11 (5): 17-24.
- Soysal, A. 2010. "Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.65, Sayı.1, ss. 83-114.
- Şerefoglu, C. 2009. "Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü- 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi Ve Beklenen Gelişmeler. T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Tucker, H. 2007. "Undoing Shame: Tourism and Women's Work in Turkey", *Journal of Tourism and Cultural Change*, 5 (2): 87-105
- TÜİK. 2017. İstatistiklerle Kadın, 2016 . <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24643>
- UNEP. 2011. *Towards a Green Economy, Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=126&menu=35>
- Un Women. 2013. *Facts & Figures on Women, Poverty & Economics, Poverty & Employment*. http://www.unifem.org/gender_issues/women_poverty_economics/facts_figures.php#2

- UNWTO. 2011. *Women, Global Report on Women in Tourism 2010* http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/global_report_on_women_in_tourism_2010.pdf
- UNWTO. 2012. *Tourism Towards 2030*. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284414024>
- UNWTO. 2015. *Tourism Highlights, 2015 Edition* <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>
- Yanardağ, M. Ö. ve Avcı, M. 2012. Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 39-62.
- World Travel and Tourism Council (WTTC). 2015. *Economic Impact of Travel and Tourism*. <https://zh.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regional-2015/world2015.pdf>
- W20. 2015. *W20 Zirvesi Sonuç Bildirisi* İstanbul, Türkiye 16-17 Ekim 2015 (<http://w20.org>)

